

Лариса Лисейко

ПОНЯТТЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ ТА РІВНІ ЙОГО ОПИСУВАННЯ

Розглянуто стиль як лінгвістичну категорію з позиції дихотомії на рівні langue та parole. Проаналізовано стиль з погляду генеративної трансформаційної граматики, семантики та літературних творів. Визначено категорії відхилення від стилю.

Ключові слова: *стиль, стилістика, семантика, літературний твір, генеративна граMATика, мова, мовлення.*

Актуальність представленої статті полягає у визначенні функцій, особливостей та властивостей того чи іншого стилю. Під поняттям функціонального стилю розуміють теорію, що спирається на стиль літературних текстів. Її основні положення про виникнення функціональних стилів виходять з того, що система мови не єдина гомогенна картина, а навпаки, підпорядкована галузям вживання мови. Писемна мова також не єдина, а радше – багатофункціональна система з декількома шарами стилів. Окремі функції повідомлень, що відповідають певним галузям, називають функціональними стилями. Таким чином, метою нашої статті є аналіз гіпотез щодо теорії стилю та можливості його дослідження. Поставлена мета потребує вирішення таких завдань, а саме: зазначити властивості різних стилів; охарактеризувати їх та розглянути способи описування стилів.

Так, у лінгвістиці розрізняють чотири різні функції та відповідні до них функціональні стилі, що їх подано в таблиці 1:

Таблиця 1

Функція	Функціональний стиль
комунікативна	розмовний
робоча технічна	ділового спілкування
теоретично технічна	науковий
естетична	поетична мова

Три серед цих функцій можна інтерпретувати як інформативно-комунікативні, четверта є переважно естетичною. Функціональний стиль літератури займає особливе місце [1, с. 35].

Згідно з цією теорією, способи застосування функціональних стилів здійснюються завдяки певним рисам стилю та відповідній спільності лексико-фразеологічних, граматичних і фонетичних засобів, які мають функціональні та мовні протилежності.

Функціональний стиль не можна плутати зі стилем конкретного тексту, який у мові завжди виступає як зв'язок можливої реалізації в різних сферах застосування. Хто використовує певний стиль, той повинен додержувати його законів. Це означає, що індивідуальний стиль людини підпорядковується будь-якій сфері того чи іншого функціонального стилю. Внаслідок цього з'являється важлива вказівка для мовних та суспільних умовностей літератури або окремих текстів. Необхідно пояснити, наскільки автор додержує будь-якого функціонального стилю літератури. Хоча у такому разі можливості стилістичного вибору можуть бути обмежені та детерміновані [2, с. 57].

Однак перелік представлених концепцій стилю є неповним. Стиль намагалися побудувати на низці спроб провести стилістичний аналіз тексту структуралістським методом на матеріалі літературного твору. Водночас, стиль розглядається інформативно-теоретично, як математично визначений. До цього додаються інші концепції, що намагаються провести стиль з окремих сфер мовної системи, чи то синтаксис, чи семантика, а також визначити сферу застосування стилю з погляду лексики.

Варті уваги також фоностилістичні особливості писемних текстів. У цьому зв'язку дослідження стилю стає частиною графостилістики, яка, власне, пояснює в текстах, які стильові ефекти повинні досягатися, наприклад, через написання малої чи великої літери на початку віршів, через зміну шрифту, курсивного написання тих чи інших слів [3, с. 147].

Загалом генеративна теорія стилю має дуже обмежену сферу застосування, у тому числі й для стилістики відхилень. Спроби зрозуміти стиль як відхилення від норми є типовими для багатьох теорій про стилі. Як відхилення слугують деякі явища ідіосинкратичних текстів, ефектів через експерименти з мовними формами та структурами, тут треба враховувати літературознавче або лінгвістичне тлумачення стилю. Лише окремі аспекти ком-

плексного феномена стилю підлягають поясненню. Річ у тім, що стиль може бути описаний як комплексний предмет з двома можливостями: одна ґрунтується на простих категоріях формулювання визначення стилю як такого, інша – називає явища, які зустрічаються, нестилістичними. Однак тут виникає ризик побудувати теорію стилю узагальненою і не здатною до застосування.

Тому потрібно спробувати розвинути загальну теорію, яка ґрунтується на лінгвістиці і теоретичній комунікації. Крім того, вона має, наскільки це можливо, відповідати науковим літературознавчим вимогам, тобто бути спроможною описати стиль тексту як історично визначальний та змінний феномен.

Таким чином, необхідно звернути увагу на аспекти всередині самої теорії про стиль, на лінгвістичну теорію мовних варіацій та теорію стилю літературних текстів. При цьому важливим моментом залишається дальший розвиток функціональної стилістики. Стиль літературних текстів може бути описаний разом з регіональними, діалектними, соціальними варіантами та застосовуватися у прагматичних категоріях комунікативної функції.

Як уже було зазначено, стиль – це результат вибору автора з можливостей мовної системи. Стильові ефекти проявляються спочатку в діалектичній грі змін між закодованими у текстах наслідками і зробленим автором вибором. Стиль – це явище в текстах, яке буде літературний комунікативний процес, разом з тим, він є не статичною властивістю тексту, а радше віртуальною якістю, яка в процесі сприйняття має бути реконструйована. Загалом Б. Шпільнер представляє релевантні категорії й відношення у вигляді діаграми: текст “стиль” – автор – система мови – ситуація продукування [4, с. 64].

Спостерігати за автором у теорії стилю здається тривіальним. Свідома абстракція з продуктивного боку здійснюється завдяки формально-статистичним концепціям стилю. У лінгвістиці існує так звана теорія вибору, яка сприяє порівняльному, точному, теоретичному опису мовних можливостей та гармоніює з літературознавчими уявленнями. Саме цим пояснюється той факт, що автори у процесі створення тексту роблять стилістичні зміни. При ізольованому використанні цієї концепції можуть виникнути труднощі, пов’язані з практичним стилістичним аналізом. Можливості вибору автора сприяє задіянням певних чинників, до яких належать задумки автора. Сюди належить також те, що автор сам визнає час створення тексту на власний розсуд та визначає прагматичні умови створення ситуації. Сюди відносяться умови життя автора, його попередні знання та досвід. Велику роль відіграють соціокультурні та економічні відносини, соціальний стан автора. Ця модель надає певних можливостей прагматичним дослідженням, що можуть привести до поєднання літературознавчої інтерпретації тексту та стилю з історичною ситуацією. Подальшими детермінантами для вибору автора можуть бути знання інших літературних текстів, реакція на них, впливи нормативної риторики, літературні та естетичні доктрини, панівні ідеали стилю і суспільно зумовлені ідеали мовної конвенції [5, с. 65].

Таким чином, вибір автора залежить від названих вище чинників, він дотримує їх або виступає проти них. Подібна ситуація з вибором стилю властива німецьким авторам доби Середньовіччя, на літературні вподобання яких впливали французькі лицарі, трубадури та загалом французька література, а також твори грецьких філософів та римлян.

Щодо рівнів описування стилю, то полівалентність, феномени конгруентності й контрасту є наслідками вибору автора текстуальних сигналів для реконструювання стилю читачем, які полягають у діалектичних відношеннях, як це показано у таблиці 2:

Таблиця 2

<i>Феноменологічний</i>	<i>Ідентичність, схожість, симетрія</i>	<i>Відмінність, асиметрія</i>
Інформативно-теоретичний	Передбачуваність, надлишок	Непередбачуваність, нова інформація
Психологічний	Підтвердження	Несподіваність
Естетико-поетичний	Гармонія	Варіація
Стилістичний	Збіг	Контраст
Лінгвістичний	Паралелізм, повторення	Семантична опозиція

Таким чином, стиль можна розглянути на різних рівнях та відповідно описати його на основі аналізу. Визначаючи стиль твору, автора або стилістично релевантні властивості в обмеженому контексті, необхідно скласти всі ознаки стилю та проектувати їх одна на одну [6, с. 71].

Варто також зазначити, що характеристики стилю на основі їх різної функції в тексті є принципово полівалентними. Один і той самий стиль може бути оцінений за контекстом, за видом тексту, прагматичною ситуацією, за літературною епохою. Контраст може мати

ліричну дію або іронічний чи пародійний ефект. При цьому треба враховувати, що всі ознаки стилю є неоднозначними відносно своєї вагомості. Тому при конкретному аналізі, синтезуючи окремі властивості стилю тексту або автора, потрібно враховувати всі риси. Для проведення подібного аналізу необхідно визначити також поняття “стиль” та “жанр” різних літературних епох.

Різноманітність ознак стилю та їх значення не може обмежуватися лише аналізом лінгвістичних категорій та зв'язку з ними. Вирішення цього завдання можливе тільки у співпраці з літературознавством. Отже, дослідження теорії стилю в майбутньому можуть розвиватися подібно, ґрунтуючись на лінгвістичних концепціях.

Так, на прикладі характеристики стильових ознак у літературознавстві та лінгвістиці можна вибудовувати принципи аналізу стилю на міждисциплінарному рівні. Досліджуючи стиль з позиції двох дисциплін, треба враховувати теоретичні засади та способи опису цих напрямків. Проте цей процес має також зворотний зв'язок, зокрема за схемою стиль – читач. Реконструкція стилю відбувається за таких умов на іншому рівні, а саме: розпізнаються стилістичні подібності та відмінності. Властивість стилю проявляється в певних місцях за шкалою схожості, до якої можна віднести результати порівняльних операцій: при узгодженнях та при відмінностях.

Сигніфікат може бути свідомо заборонений за бажанням автора. Контрасти виникають усередині мовного контексту завдяки варіюванню мовними одиницями [7, с. 147]. Вони існують на семантичному, граматичному та синтаксичному рівнях через вживання мовних одиниць у різній кількості, а також завдяки зміні мовного кодексу або мовного реєстру.

Поруч з такими контекстуальними контрастами значну стилістичну роль відіграє контекстуальна узгодженість. Подібність може спиратися в тексті на паралелізм, риму, алітерацію, асонанси, анафори, постійні ланцюги метафор, повторювання слів. Більшість явищ тільки тоді сприймається та описується стилістично, коли усвідомлюється, що вони є наслідком вибору автора та реконструйовані як стилістичні подібності. Це може бути важливим стилістичним засобом для структурування більших уривків тексту. Важливу роль при стилістичній схожості поруч з римою відіграє синтаксичний паралелізм у будь-якому прояві. Контрасти і подібності поєднуються між собою. Так, контрасти можуть сприйматися як цілісна подібність, конгруентність може перебувати у контрасті до контексту та робити його стилістично піднесеним.

Контекстуальні та ситуативні контрасти можна було визначити як інтракомунікативні. Проте для стилю літературних текстів мають значення саме екстракомунікативні контрасти і порівняння. Внаслідок цих процесів у теорії стилю набуває значення діахронічний аспект.

Таким чином, стилістичний вибір автора визначається через його реакцію щодо розпоряджень нормативної риторики і стилістики, стилю літературних попередників або щодо сучасних ідеалів стилю. Якщо схарактеризувати єдність з традицією стилю як аналог екстракомунікативної конгруентності, то вона радше негативна з погляду стилістичної конвенції. Такий стиль визначають як груповий. Екстракомунікативні відмінності текстів, а також обсяги текстів можуть пояснюватися як зміна стилю [8, с. 71].

Представники Празької лінгвістичної школи пов'язували стиль з функцією мови в тій або іншій сфері спілкування. Згідно з тезами цієї школи, літературна мова відображає культурне життя і цивілізацію, процес і результати наукової, філософської й релігійної думки, політичної, соціальної, юридичної та адміністративної діяльності. Характерні риси літературної мови найбільше представлені в монологічному мовленні й особливо у письмових формах мови. Вони значно впливають на розмовну мову. Розмовна літературна форма мови не дуже віддалена від народної мови, хоча і зберігає чіткі межі. Більш віддаленою є монологічне мовлення, ближче до народної мови є діалогічне мовлення, яке утворює цілу низку перехідних форм від нормованої мови до народної.

Б. Шпільнер визначав стиль мови як систему взаємопов'язаних мовних засобів, що слугують певній меті комунікації, та наголошував, що вибір мовних засобів залежить саме від цієї мети. Вчений зазначає: про що б не йшлося, слово “стиль” має на увазі специфічний вид дії, інакше кажучи, певні відмінні ознаки, які характеризують людську діяльність та її продукти. Діяльність і цілеспрямованість стилю у співвідношенні з ситуативністю зумовлюють недостатність обмеження стилю лише мовними або мовленнєвими засобами, для цього треба враховувати також сукупність визначених прагматичних умов здійснення комунікації [7, с. 171].

Аналіз багатьох дефініцій стилю дає змогу виокремити різноманітні параметри його характеристики. Першою є ситуативність (комунікативність), тобто прив'язаність прийомів і засобів вираження до певної мовленнєвої комунікативної ситуації. Поняття стилю може мати два варіанти, а саме: типологічний і топологічний. Під топологічним мають на увазі визначеність стилю на основі місць, у яких він реалізується, тобто один або всі твори автора, публіцистичний орган, літературний жанр або літературна епоха.

Параметром стилю може бути також вибірковість, яка припускає свідомий вибір автором певного типу мовної поведінки, мовленнєвої діяльності, зумовлює манеру поведінки та вибір мовних засобів. Вибір засобів може спиратися передусім на інваріант мовленнєвого жанру. Цього положення дотримував Б. Совінський, який вважав, що стиль нерозривно пов'язаний з певними тематичними та певними композиційними єдностями: з визначени-

ми типами побудови цілого, типами його закінчення, типами ставлення мовця до інших учасників мовленнєвої комунікації, наприклад, до слухачів, читачів, партнерів, до чужого мовлення.

Розглядаючи поняття “стиль”, учений підкреслював, що в процесі мовленнєвого спілкування, обміну думками стилі, жаргони, форми не знаходяться поруч одне одного, а перебувають у складних взаєминах взаємодії та боротьби, перетину, взаємопроникнення в активну мовну свідомість мовців. Він ввів також поняття мовленнєвого жанру, не заперечуючи поняття стилю [3, с. 123].

Таким чином, проаналізувавши теорії вчених-лінгвістів щодо визначення стилю, можна зробити висновки, що поняття стилю пов’язане зі способом вибору й організації мовних засобів в процесі мовлення та побудови тексту. Можливість відбору зумовлена наявністю в самій системі засобів мови, призначених для різних манер спілкування. Існує така собі мовна сутність, яка знаходиться над мовними навичками членів кожної групи й дає відчуття необмеженої свободи, що його відчуває індивід при користуванні рідною мовою та знаходиться в певній регульованій нормі.

Інакше кажучи, поняття мови, стилю і норми дуже тісно пов’язані між собою. Поняття норми як поняття стилю зазнали багато змін у процесі розвитку лінгвістики.

Література

1. Spillner, Bernd Linguistik und Literaturwissenschaft / Bernd Spillner. — Stuttgart : Verlag W. Kohlhammer, 1974. — 174 S.
2. Dittmar, Norbert Sprache und soziale Rolle / Norbert Dittmar. — Hönigstein / Taunus : Athenäum Verlag GmbH, 1980. — 325 S.
3. Sowinski, Bernhard Grundlagen des Studiums der Germanistik T. 1 / Bernhard Sowinski. — Köln-Wien : Böhlauscher Verlag, 1994. — 273 S.
4. Chomsky, Noam Reflexionen über die Sprache / Noam Chomsky. — Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1997. — 314 S.
5. Coseriu, Eugen Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft / Eugen Coseriu. — Tübingen : A. Francke Verlag GmbH, 1988. — 329 S.
6. Eine neue Geschichte der deutschen Literatur / Eine neue Geschichte der deutschen Literatur. — Berlin : University Press, 2007. — 1219 S.
7. Eroms, Hans-Werner Stil und Stilistik / Hans-Werner Eroms. — Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2008. — S. 255.
8. Spitzer, Leo Stilstudien B.1 / Leo Spitzer. — Darmstadt : WBG, 1961. — 294 S.

Suggested article considers style as linguistic category from position of dichotomy on the level of langue and parole. Style is analyzed from point of view of generative transformational grammar, semantics and literary works. The article defines categories of style deflection.

Key words: style, linguistic, semantics, literary work, generative grammar, language, speech.